

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА В УКРАЇНІ

КУЧЕР А. Ю., АСПІРАНТКА
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. В. В. ДОКУЧАЄВА

У статті висвітлені основні тенденції розвитку молочного скотарства в Україні в динаміці та на сучасному етапі

The basic tendencies of development of dairy cattle breeding in Ukraine in dynamics and at the present stage are shined in articles

Постановка проблеми. Досягнутий ступінь прибутковості виступає головним фактором, який нині визначає розвиток галузі молочного скотарства, в першу чергу, в сільгоспідприємствах. Прибутковість виробництва й реалізації молока останнім часом не відрізняється високим рівнем, а в 2009 р. галузь узагалі знаходилася на межі беззбитковості.

Переконливим свідченням цього є зміни, які сталися в динаміці виробництва молока й поголів'я корів. Особливу увагу привертає той факт, що за період 1940–2009 рр. найбільше молока було вироблено в Україні в 1990 р. – 24508,3 тис т.

При цьому, задля досягнення такого результату країні знадобилося 10 років, протягом яких виробництво молока впевнено зростало, і лише 2 роки, – щоб обсяги виробництва зменшилися більш ніж на 5 млн т. Зважаючи на те, що саме із набуттям Україною незалежності відбулося різке скорочення поголів'я корів, а звідси й обсягів виробництва молока (що нині знаходяться на рівні 1956 р.), вважаємо за доцільне розглянути ті зміни, що відбувалися в галузі молочного скотарства протягом 1990–2009 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку молочного скотарства постійно знаходяться в полі зору науковців, що знаходить віддзеркалення в чисельних публікаціях, присвячених даній тематиці, зокрема в працях таких дослідників як: В. І. Душка, В. Я. Месель–Веселяк, П. Т. Саблук, Н. І. Шиян [1–3] та ін. Проте недостатньо дослідженою залишається динаміка й стан розвитку молочного скотарства з урахуванням сучасних тенденцій.

Формулювання цілей статті. Дослідити стан та тенденції розвитку молочного скотарства в Україні на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом стан галузі скотарства викликає все більше занепокоєння, адже всупереч прогнозним оцінкам, у відповідності з якими передбачалося щорічне нарощування виробництва молока (у 2008 р. до 12 млн т, 2010 р. – 12,6 млн т і в 2015 р. до 20 млн т [4]), і в 2009 р. продовжувалося зменшення обсягів виробництва молока до рівня 11,6 млн т, що складає 47,4 % рівня 1990 р.

Такий спад відбувся за рахунок зниження виробництва молока в підприємствах, які у 2009 р. виробили лише 2,2 млн т молока, тобто 12 % рівня 1990 р. (табл. 1). У той же час у господарствах населення за досліджуваний період мала місце принципово відмінна тенденція: у звітному році ними було вироблено 9,4 млн т молока, що на 59,6 % більше за 1990 р. Проте зниження обсягу виробництва молока в сільгоспідприємствах перевищувало його приріст у господарствах населення.

Отже, обсяг виробництва молока в Україні за період з 1990 по 2009 рр. в усіх категоріях господарств зменшився у 2,1 р., причому в сільгоспідприємствах обсяг надосного молока зменшився аж у 8,3 р., а в господарствах населення зріс в 1,6 р.

Унаслідок таких різновекторних тенденцій змінилася частка досліджуваних категорій господарств у загальному обсязі виробництва: якщо в 1990 р. сільгоспідприємства виробляли 76 % молока, то в 2009 р. – 19,3 %.

Таблиця 1

Виробництво молока та його структура й поголів'я корів і їх структура по категоріях господарств України

Рок и	Усі категорії госпо- дарств	У % до 1990 р.	У тому числі					
			с.–г. під- приєм- ства	у % до 1990 р.	пито –ма вага, %	госпо- дарства наसे- лення	у % до 1990 р.	пито –ма вага, %
Виробництво молока, тис тонн								
1990	24508,3	100,0	18634, 1	100,0	76,0	5874,2	100,0	24,0
1995	17274,3	70,5	9443,0	50,7	54,7	7831,3	133,3	45,3
2000	12657,9	51,6	3668,7	19,7	29,0	8989,2	153,0	71,0
2001	13444,2	54,9	3636,5	19,5	27,0	9807,7	167,0	73,0
2002	14142,4	57,7	3468,1	18,6	24,5	10674,3	181,7	75,5

2003	13661,4	55,7	2680,1	14,4	19,6	10981,3	186,9	80,4
2004	13709,5	55,9	2533,2	13,6	18,5	11176,3	190,3	81,5
2005	13714,4	56,0	2582,5	13,9	18,8	11131,9	189,5	81,2
2006	13286,9	54,2	2454,0	13,2	18,5	10832,9	184,4	81,5
2007	12262,1	50,0	2178,0	11,7	17,8	10084,1	171,7	82,2
2008	11761,3	48,0	2089,9	11,2	17,8	9671,4	164,6	82,2
2009	11609,6	47,4	2236,0	12,0	19,3	9373,6	159,6	80,7
Чисельність поголів'я корів станом на кінець року, тис гол								
1990	8378,2	100,0	6191,6	100,0	73,9	2186,6	100,0	26,1
1995	7531,3	89,9	4595,1	74,2	61,0	2936,2	134,3	39,0
2000	4958,3	59,2	1851,0	29,9	37,3	3107,3	142,1	62,7
2001	4918,1	58,7	1675,2	27,1	34,1	3242,9	148,3	65,9
2002	4715,6	56,3	1401,8	22,6	29,7	3313,8	151,6	70,3
2003	4283,5	51,1	1100,0	17,8	25,8	3183,5	145,6	74,3
2004	3926,0	46,9	949,9	15,3	24,2	2976,1	136,1	75,8
2005	3635,1	43,4	866,2	14,0	23,8	2768,9	126,6	76,2
2006	3346,7	39,9	764,0	12,3	22,8	2582,7	118,1	77,2
2007	3095,9	37,0	678,6	11,0	21,9	2417,3	110,6	78,1
2008	2856,3	34,1	624,3	10,1	21,9	2232,0	102,1	78,1
2009	2736,5	32,7	604,6	9,8	22,1	2131,9	97,5	77,9

Джерело: складено й розраховано за даними [5, с. 102–117; 6, с. 103–114; 7, с. 48–51, 169–173].

Варто підкреслити, що в господарствах населення, які залишаються основним виробником молока, хоча починаючи з 2004 р. і в них намітилася тенденція до скорочення обсягів його виробництва, практично не можливо виробляти молочну сировину високої якості, що особливої актуальності набуває в контексті забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринку.

У той же час, виробництво молока господарствами населення розглядається як основний дохід, що слугує, як правило, джерелом виживання сільського населення.

Як зазначають провідні вчені П. Т. Саблук, В. Я. Месель–Веселяк, М. М. Федоров, нині господарства населення через невигідність виробництва скорочують поголів'я корів, а звідси й обсяги виробництва, проте «списувати з рахунку» їх зарано [2].

З огляду на спадну динаміку обсягів виробництва молока в Україні можна дійти висновку, що ситуація в галузі є критичною.

Єдиним доволі позитивним моментом можна вважати те, що в 2009 р., який став переломним для молочної галузі, відбулося збільшення обсягів виробництва молока в с.–г. підприємствах

порівняно з попереднім роком на 146,1 тис т або на 7 %.

Головним чинником для такого збільшення є всі підстави вважати ціну, в першу чергу, високоякісного молока, адже там, де молоко виробляється за сучасними технологіями, реалізаційні ціни, як правило, на 35–40 % вищі.

За даними Держкомстату в січні–липні 2010 р. середня ціна реалізації молока аграрними підприємствами складала 271,47 грн/ц, що на 50,9 % більше за аналогічний період 2009 р. [8]. З огляду на це є підстави сподіватися, що обсяги виробництва молока в сільгоспідприємствах будуть зростати.

Варто зазначити, що розвиток молочного скотарства характеризується двома протилежними тенденціями: скороченням поголів'я корів і зростанням їх продуктивності.

Таке явище, на думку В. І. Душки, зумовлене умовним розшаруванням виробників молока на дві групи: перша – це ті підприємства, які не змогли адаптуватися до умов ринку, результатом чого є скорочення поголів'я корів, а друга група – це підприємства, які збільшують виробництво молока і не тільки за рахунок збереження або нарощування поголів'я корів, а й завдяки інтенсифікації галузі, в результаті чого в останні роки припинилося зменшення обсягів виробництва молока у сільгоспідприємствах [1, с. 9].

Однією з негативних особливостей молочного скотарства на сучасному етапі є низька концентрація виробництва. У зв'язку з цим особливе занепокоєння викликає той факт, що протягом 2005–2009 рр. в Україні близько 50 % молочнотоварних підприємств за рік виробляють не більше 100 т молока, при цьому вони виробляють менше 5 % валового виробництва молока, до того ж, з кожним роком їх частка закономірно зменшується. Разом з тим більше 2500 т молока у 2009 р. виробляли лише 4,3 % підприємств при цьому забезпечували 34,5 % валового надою молока. За досліджуваний період кількість і питома вага таких підприємств з року в рік закономірно зростає: якщо у 2005 р. більше 2500 т молока виробляли 126 підприємств, то у 2009 р. – 184, тобто на 46 % більше. Загальна кількість підприємств–виробників молока за 2005–2009 рр. зменшилася на 45,4 %, а обсяг виробництва молока в розрахунку на одне підприємство зріс із 328,5 т до 520,6 т, тобто на 58,5 %. Отже, є підстави говорити про тенденцію до посилення концентрації виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах.

Головним фактором скорочення виробництва молока виступає стрімке зменшення чисельності корів. Так, поголів'я корів у 2009 р.

порівняно з 1990 р. скоротилося в усіх категоріях господарств на 5,64 млн гол (у 3,1 р.) і станом на 1.01.2010 р. становило лише 2,74 млн гол. Ще більшим скорочення було в сільськогосподарських підприємствах, а саме: чисельність корів зменшилась на 5,59 млн гол (у 10,2 р.) і становила 0,6 млн гол. У господарствах населення, починаючи з 2003 р., також почався процес скорочення поголів'я. Господарства населення як компенсуючий фактор поступово починають втрачати своє значення. Так, станом на 1.01.2010 р. у господарствах населення налічувалося 2,13 млн гол корів, що вже навіть порівняно з 1990 р. менше на 54,7 тис гол або 2,5 %. Не вдалося зупинити спад поголів'я і в першій половині 2010 р., так, станом на 1.08.2010 р. поголів'я корів у всіх категоріях господарств становило 2764,2 тис гол, що на 114,7 тис гол або 4 % менше порівняно з аналогічним періодом минулого року [8].

Не зважаючи на те, що має місце тенденція до збільшення середніх цін реалізації молока сільгоспідприємствами, поголів'я корів у них скорочується. Між тим, як зазначають Ю. Ф. Мельник і П. Т. Саблук, навіть за умов рентабельного виробництва молока (з урахуванням державних дотацій) сільськогосподарські підприємства зменшують поголів'я корів [9]. Очевидно, що природу формування такої ситуації можна пояснити тим, що досягнутий рівень рентабельності не мотивує сільгоспвиробників до розвитку молочного бізнесу. До того ж, специфіка галузі молочного скотарства (уповільнений рух капіталу, низька господарська маневреність та ін.) зумовлює її підвищену ризикованість, яка, згідно з ринковими законами, має компенсуватися вищою ставкою прибутковості порівняно з іншими видами бізнесу.

У контексті викладеного слід зазначити, що можливості для забезпечення хоча б простого відтворення основного молочного стада досить обмежені, оскільки погіршився рівень забезпечення ремонтним молодняком (телиці від 2 років): якщо в 1990 р. на 100 корів припадало 18 телиць, то у 2009 р. – лише 7, а імпорт чистопородного молодняку під силу тільки економічно міцним підприємствам. Між тим, за розрахунками О. Ярославського, скорочення поголів'я корів у 2009 р. на 119 тис гол означає вимивання з галузі молочного скотарства 840 млн грн основних виробничих фондів [10].

Характерною особливістю розвитку молочного скотарства на сучасному етапі є надзвичайно низький рівень концентрації поголів'я корів. Можна визнати, що молочна галузь, з огляду на її місце у великотоварному виробництві, зведена майже до критичного стану.

Так, із понад 15 тис діючих у 2009 р. сільськогосподарських підприємств (за винятком фермерських господарств) лише 4,1 тис (27,2 %) утримували корів. У 2009 р. 2,3 тис господарюючих суб'єктів (включаючи фермерські господарства), тобто 56,6 % мали менше 100 корів, із них понад 1,7 тис (43,3 %) – менше 50 голів; 1,5 тис підприємств (37,1 %) – утримували від 100 до 500 корів; 258 підприємств (6,3 %) – це великотоварні підприємства, які мали 500 і більше корів, з них лише 38 підприємств тримали 1000 і більше корів. Наведені дані свідчать про те, що в 2/3 підприємств молочне скотарство як галузь згортається. Протягом 2005–2009 рр. кількість підприємств, що утримують корів, скоротилася на 41,5 %, причому кількість підприємств, де тримають до 100 корів, зменшилась на 45,2 %, а кількість найбільших (1000 корів і більше) підприємств, навпаки – зросла на 18,8 %. Чисельність корів у розрахунку на одне підприємство зросла зі 124 до 148 гол, тобто на 18,8 %. Таким чином, рівень концентрації поголів'я корів у сільгоспідприємствах протягом 2005–2009 рр. має тенденцію до незначного зростання, хоча залишається ще на низькому рівні.

Продуктивність корів збільшується невеликими темпами. Середній надій молока від однієї корови, яка була в наявності на початок року в сільськогосподарських підприємствах у 2009 р., становив 3893 кг і порівняно з 1990 р. він зріс на 32,4 %, в господарствах населення – 4090 кг (зростання більше 55,1 %). Між іншим, близько 30 % підприємств в Україні тримають корів із продуктивністю до 2000 кг на рік, з них близько третини господарств, продуктивність корів у яких становить менше 1000 кг. Утримання в дійному стаді корів із продуктивністю 1000–1600 кг, є рівнозначним тій же яловості [3, с. 22], що не створює нормальних умов для розвитку високоприбуткового скотарства. У той же час позитивним слід вважати, що з кожним роком збільшується частка підприємств з продуктивністю корів більше 5000 кг: якщо у 2005 р. таких підприємств було 321 (4,4 %), то у 2009 р. – 511 (12,9 %), тобто на 59,2 % більше.

Висновки. Проведені дослідження дозволяють стверджувати, що галузь молочного скотарства нині знаходиться у скрутному становищі, а тому існує необхідність у визначенні стратегічних напрямів і розробці цільової програми її відродження.

Література.

1. Душка В. І. Економічні основи формування ринку молока : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / В. І. Душка. – Львів, 2007. – 20 с.

2. Саблук П. Т. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення) / П. Т. Саблук, В. Я. Месель–Веселяк, М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 3–13.

3. Шиян Н. І. Економіка виробництва молока : лекція / Н. І. Шиян. – Харків : ХНАУ, 2003. – 38 с.

4. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року // Економіка АПК. – 2007. – № 11. – С. 3–58.

5. Сільське господарство України за 2007 рік : стат. збірник / За ред. Ю. М. Остапчука. – К. : Держкомстат, 2008. – 392 с.

6. Сільське господарство України за 2008 рік : стат. збірник / За ред. Ю. М. Остапчука. – К. : Держкомстат, 2009. – 369 с.

7. Тваринництво України : стат. збірник / За ред. Ю. М. Остапчука. – К. : Держкомстат, 2010. – 202 с.

8. Офіційний веб–сайт Держкомстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

9. Мельник Ю. Ф. Агропромислове виробництво України : уроки 2008 року і шляхи забезпечення інноваційного розвитку / Ю. Ф. Мельник, П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 3–15.

10. Ярославський О. Про СОТ, тваринництво та молочне скотарство [Електронний ресурс] / О. Ярославський. – Режим доступу : http://agroua.net/news/news_29923.html.